

II.

KOSMŮV VRATISLAV

Přestože obratnost, s níž svatovítský děkan Kosmas uspořádal příběh Čechů, budí i po staletích zasloužený obdiv, nad způsobem, jakým do něj zasadil Vratislavovu korunovaci, se nelze ubránit lehkým rozpakům. Nejen, že v dědičných přemyslovských državách nevídanou událost odbyl doslova několika řádky, ale povýšení knížete a přísně vzato i svého pána na prvního krále Čechů pojal jako nedůležitou předeheru pro sjednocení pražské a moravské diecéze do jednoho celku. Před čtenáři tak zamlčel, proč byl Vratislav v Mohuči roku 1085 prohlášen za vládce Čech a zároveň Polska (*tam Boemie quam Polonie*) a k čemu císař Jindřich IV. potřeboval souhlas shromážděných knížat. Bez valného nadšení se zmínil rovněž o korunovaci, jež měla proběhnout nadvakrát. Nejprve na údajně slavné synodě (*synodus magna*) v Mohuči, kde Vratislav obdržel z Jindřichových rukou královskou čelenku,¹ a poté 15. června 1086, kdy trevírský arcibiskup Egilbert sloužil v Praze mši, během níž knížete pomazal a vsadil mu na hlavu královskou korunu.²

Svatovítský děkan se pasoval na očitého svědka, neboť v závěru příslušné kapitoly zdůraznil, že osobně viděl (*ego vidi*), jak císař v Mohuči ověřil platnost listiny pro pražské biskupství vlastnoručně provedenou iniciálou.³ Jiné, na Kosmově kronice nezávislé opisy privilegia ovšem dokazují, že dokument nebyl zpečetěn v Mohuči nýbrž v Řezně,⁴ což Kosmovi zjevně nezůstalo utajeno, neboť v opačném případě by asi nevynechal datační formulí a nejspíš by si odpustil i věcně zbytečnou vsuvku, s jejíž pomocí se objevil mezi přihlížejícími. Předivu vzpomínek se vzdálily také obě korunovace, které si Kosmas vypůjčil ze světové kroniky Reginona z Prümü a kouzlem nechtěného tak přenesl Vratislavovo povýšení z roku 1085 do dob, kdy Frankům začal vládnout král Pipin a Karel Veliký přijal v Římě císařskou korunu.⁵

Kosmův vztah k dílu prümského opata kolísal mezi úctou a závislostí, nicméně těžko jej vinit, že zápletku popsal spíše Reginonovým, než vlastním perem a že v Mohuči Vratislava obdařil nejprve „pouhou“ čelenkou (*regalem circulum*),⁶ aby jej posléze v Praze vyznamenal korunou (*diadema*) a královskými odznaky.⁷ V Mohuči prostě nebyl přítomen a rovněž svatovítskou korunovaci mohl znát nejvýše z příležitostných rozhovorů, protože jak se zdá, uprostřed roku 1086 se ještě zdržoval v Lutychu, kde se dle vlastních slov toulal po trávnících

¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/37*, MGH SRG NS 2, s. 134–135.

² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/38*, MGH SRG NS 2, s. 140–141.

³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/37*, MGH SRG NS 2, s. 140.

⁴ MGH DH IV (VI/2), s. 515–517, č. 390.

⁵ D. TŘEŠTÍK, *Kosmas a Regino. Ke kritice Kosmovy kroniky*, ČsČH 8, 1960, s. 564–587, zde s. 579–582.

⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/37*, MGH SRG NS 2, s. 135.

⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/38*, MGH SRG NS 2, s. 140.

a lukách gramatiky a dialektiky,⁸ takže do Čech se vrátil snad až kolem roku 1090, tedy před koncem Vratislavovy vlády.⁹ Vysvětlují však léta strávená na proslulé katedrální škole u svatého Lamberta v Lutychu opravdu vše?

Dobří bývají nám vzati

Nahlédnout do světa, který dal vzniknout Kronice Čechů, dnes není možno jinak, než po boku tvůrce, jenž ovšem přijal roli zaujatého pozorovatele. Na cestě proti toku času se tak lze pouze domýšlet, kde se Kosmas přidržel běhu událostí, kde mu vtiskl nový smysl, a hlavně jak si jeho narážky vykládalo poměrů znalé publikum. Přijalo bez námitek obraz zbožného knížete Spytihněva II., který měl za své vlády (1055–1061) chránit vdovy a sirotky a příkladně se starat o blaho duchovenstva? Stačilo snad, že rozhodl o výstavbě velkoryse rozvržené baziliky svatého Víta, aby se jinak nevýrazný vládce proměnil v symbol moudré a spravedlivé správy věcí veřejných, na jehož pomník svatovítský děkan vytesal povzdech, že z tajného Božího úradku zlí zůstávají, kdežto dobří nám bývají vzati (*Dei iudicio malos relinquit, bonos subtrahi de medio*)?¹⁰ Čeho jsme tu svědky? K pozůstalým necitlivé, jinak ale naprosto nevinné zkratky, nebo se Kosmas předem a bez milosti vypořádal s Vratislavem, jenž usedl na pražský stolec v roce 1061 právě po smrti „ctnostného“ bratra Spytihněva?

Nutno přiznat, že svatovítský děkan nešetřil inkoustem, jen aby prokázal, že Vratislav byl mrzkým a nevyzpytatelným panovníkem, který nevěřil ani nejbližším, pokoušel získávat nepatřičné výsady a pokud selhal, propadal bolestí a beznaději. V mládí se údajně děsil (*valde eum timuit*) staršího Spytihněva, a když se doslechl, že se jeho bratr vypravil na Moravu, aby nově uspořádal zdejší pořádky, zbaběle opustil Olomouc i těhotnou manželku a doprošoval se ochrany uherského krále.¹¹ Po řádné volbě, která se řídila závětí knížete Břetislava I.,¹² zase přehlížel přísahy (*memor sacramentorum*) a žil v trvalých obavách, že se proti němu spiknou mladší sourozenci Konrád a Ota. Strach s nedůvěrou řídily jeho kroky i v roce 1068, kdy po smrti biskupa Šebíře doporučil za nástupce svého kaplana Lance, přestože musel vědět, že otcova poslední vůle zní jinak a že se k převzetí úřadu připravuje mladší bratr Jaromír. Tehdy se Kosmas nechal slyšet, že jako liška neutíká tam, kam mrští ocasem, kníže něco podržel v srdci a něco jiného svěřil bratrům, neboť svolal do zemské brány u Dobenína válečnou poradu v naději, že uprostřed ozbrojené hotovosti lépe prosadí

⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum III/49*, MGH SRG NS 2, s. 237.

⁹ D. TŘEŠTÍK, *Kosmas*, Praha 1972² (Odkazy pokrokových osobností naší minulosti 19), s. 37–49.

¹⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/17*, MGH SRG NS 2, s. 109.

¹¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/15*, MGH SRG NS 2, s. 106.

¹² M. WIHODA, *Morava v době knížecí 906–1197*, Praha 2010 (Edice Česká historie 21), s. 115–116.

Lancovu volbu.¹³ Od počátku zvrácený úmysl (*sinistra intencio*) však zhatil předák Kojata, který měl Vratislava napomenout, že je nemravné rušit závazky stvrzené pod přísahou víry (*sub fidei sacramento*).¹⁴ Rozhořčeného Kojatu podpořil Smil z rodu Božejova, jenž vyzval přítomné a především mladší Přemyslovce, aby zvážili, zda více zmůže vychytralost nebo pokora před Bohem nastoleným řádem a spravedlností. Poté se prý Vratislav dal na útěk do Prahy, odkud bratrům vzkázal, že on sám by se nikdy neodvážil odporovat posvátným slibům, kdyby se dříve nedržel zlých a lstivých rad.¹⁵

[Obr. PCK 02]

Nad nízkou povahou knížete Kosmas lamentoval i v pasážích věnovaných posledním dnům biskupa Jaromíra. Po šťastně dokonané volbě z roku 1068 totiž měly následovat různé křivdy, až biskupovi nezbylo, než roku 1090 opustit diecézi a stěžovat si na bratra u svatopetrského stolce. Výčtkám vévodila laciná touha po slávě, která měla Vratislava přivést mezi křivopřísežníky, protože do Olomouce uvedl nového moravského biskupa, čímž porušil vlastní slib i bulu papeže Klimenta III.¹⁶ Jaromírovým nářkům však měli rozumět také ostatní sourozenci. Otcovského dědictví byla zbavena rodina olomouckého knížete Oty a v létě 1091 Vratislav napadl Konráda, neboť mladší bratři zachovávali jednomyslnost (*erant unanimes*), že je nemohl rozdělit žádnými úskoky (*per nullas posset eos rex divellere artes*), a nyní prý viděl, že konečně zůstal osamocen.¹⁷

Do pokoutně spřádaných plánů Vratislav zahrnul rovněž svou rodinu. Pochopení našel u manželky Svatavy, neboť prvorozeného, pro královnu ovšem nevlastního, syna Břetislava si podržel pod přímým dohledem, zatímco jinému synu Boleslavovi svěřil Olomoucký hrad.¹⁸ Odstrkovaný Břetislav vypověděl otci poslušnost, a protože se pod jeho korouhví shromáždilo množství statečných mužů,¹⁹ ocitli se Češi na pokraji „války více než občanské“ (*bellum hoc plus quam civile*) a byl by zřejmě spáchán strašný zločin, kdyby znesvářené obci nepřispěchali na pomoc svatý Václav se svatým Vojtěchem. Ve spravedlivém hněvu vylomili dveře žalářů a rozštípali klády, přičemž vězňům uložili jediné břemeno. Měli rozhlásit po všech koutech země, že se Přemyslovci (*principes isti*) zapletli do hříšných svárů a přestali být hodni Boží milosti.²⁰

¹³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/22*, MGH SRG NS 2, s. 114–115.

¹⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/23*, MGH SRG NS 2, s. 115–116.

¹⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/24*, MGH SRG NS 2, s. 117.

¹⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/41*, MGH SRG NS 2, s. 145–146.

¹⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/43*, MGH SRG NS 2, s. 148–149.

¹⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/43*, MGH SRG NS 2, s. 148.

¹⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/46*, MGH SRG NS 2, s. 153.

²⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/47*, MGH SRG NS 2, s. 154.

Bratrovražednou šarvátku sice v poslední chvíli odvrátil svatý Václav, nicméně náhlé prozíření pražského dvora nepřijala obec Čechů bez obav. Stačilo si vzpomenout na Borova syna Mstiše, jenž byl na počátku Vratislavovy vlády zbaven bílinské provincie a před krutým trestem jej zachránil pouze noční útěk.²¹ Po Dobenínu upadli v nemilost správce knížecího dvora Kojata s žateckým kastelánem Smilem, ale kam až sahala Vratislavova pomstyctivost, nejlépe dokládá tragický osud urozeného Benedy. Mladík z dobrého rodu předáka Tase se měl dopustit jakési urážky a jako vyhnanec poté věrně sloužil v Krakově provdané Vratislavově dceři Juditě. Po dvou letech se odebral do Míšně, aby tam poprosil o přímluvu Wiprechta z Grojče, nicméně opatrný a králových nálad znalý velmož jej odkázal na míšeňského biskupa Bena. Nic zlého netušící biskup uvědomil krále, který právě dohlížel na přestavbu nedalekého hradu Hvozdec, a pro svého hosta získal nejen pozvánku, nýbrž i příslib bezpečnosti (*sub fidei pacto*). Vybaven čestnou zárukou Beneda souhlasil s rozmluvou mezi čtyřma očima a dokonce Vratislavovi vydal svůj drahocenný, zlatem zdobený meč. Právem očekával polibek míru, ovšem bezbranného nešťastníka nepadl nejprve král a poté i jeho služebníci a Vratislavovu zběsilost prý ukojil až pohled na mrtvé, trním vláčené Benedovo tělo.²²

Hanebný, prostou lidskou důstojnost urážející výstup vřadil Vratislava mezi příkladné tyrany, kteří touze po moci obětovali vše od starých zemských tradic až po vlastního syna. Stejně jako medvěd se prý Vratislav mstil i za nejmírnější protesty²³ a kdo se mu postavil na odpor, nebo se bral za pravdu a spravedlnost, byl bez milosti nahrazen lichometníky. Tolik Kosmas, jehož urputné hlásání vin nemohlo být dílem náhody, neboť on sám byl obeznámen s učením o panovnických ctnostech a dobře věděl, že dobrý vladař by měl spravovat věci veřejné s Božím požehnáním, moudře a spravedlivě. Že by se měl řídit blahem obce a nikoliv osobním prospěchem. Že by měl být stálý v úsudku a v nejistých dobách statečně vést svůj lid.²⁴

Spravedlivého knížete Kosmas našel ve Vratislavově otci Břetislavovi a důstojného dědice přemyslovského žezla spatřoval v jeho synu, mladším Břetislavovi.²⁵ Naopak

²¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/15*, MGH SRG NS 2, s. 106; *II/19*, MGH SRG NS 2, s. 111.

²² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/40*, MGH SRG NS 2, s. 143–145.

²³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/48*, MGH SRG NS 2, s. 155.

²⁴ L. ŠVANDA, *K obrazu ideálního panovníka v Kosmově kronice*, in: H. Krmíčková, A. Pumprová, D. Růžičková, L. Švanda (eds.), *Querite primum regnum Dei*. Sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové, Brno 2006, s. 211–220.

²⁵ L. ŠVANDA, *Chvály osob v Kosmově kronice*, SPFFBU N10, 2005, s. 85–110; TÝŽ, *Vir excellentissimus: A search for traces of classical encomiastic structure in Cosmas's praises of person*, in: J. Nechutová, I. Radová (eds.), *Laetae segetes*. Griechische und Lateinische Studien an der Masaryk Universität und Universität Wien, Brno 2006, s. 137–147; TÝŽ, *Laudationes v Kosmově kronice*, in: J. Dobosz, J. Kujawiński, M. Matla-Kozłowska (eds.), *Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów*, Poznań 2007, s. 123–133.

samotného Vratislava Kosmas obdařil pouze statečností, když jej v krvavé bitvě u Mailberku nechal zápolit v místech, kde byl nejhustší šik nepřátel (*ubi erat confertissima hostium acies*),²⁶ a poté, co 14. ledna 1092 zemřel, nejspíš jen z povinné úcty k mrtvému, prohlásil onu zvěst za zlou (*sinister rumor*),²⁷ aniž by se upamatoval na více než štědré věno vyšehradské kapituly nebo krvavou bitvu u Flarchheimu, po níž vděčný římsko-německý král Jindřich IV. Vratislava vyznamenal posvátným kopím.²⁸ Vítězství u rakouského Mailberku sice knížeti neupřel, nicméně nechal jej vyhrát nad houfcem pasáček, kteří byli vyzbrojeni kdejakým železem a bodcem.²⁹ Moravské biskupství v Olomouci, jehož obnovu si prý kníže vynutil na biskupu Šebířovi,³⁰ zase mělo způsobit žalostný rozkol mezi dvěma sloupy církve,³¹ což ale Kosmovy čtenáře nemohlo překvapit, neboť byli varováni, že Bůh si k sobě povolává nejprve ty dobré...

Nejohavnější zločin od založení Prahy

Trpký, do léta 1091 a závěru druhé knihy vložený příběh msty a zrady, v jehož závěru si Kosmas přizval na pomoc svatého Václava, aby zachránil Čechy před krvavou válkou,³² patrně dokázal vystihnout dobové nálady, ovšem vzdělanějšímu publiku asi neuniklo, že svatovítský děkan pracoval s mnohými výpůjčkami z klasické literatury, které textu dodaly patřičný spád, punc vysoké literatury i špetku vzrušení.³³ Zbytek si mohl uvědomit, že Kosmův „nejhorší zločin od založení Prahy“ (*post conditam urbem Pragam pessimum facinus patratum*) odkazuje na první knihu Kroniky, k úsvitu práva (*primordia legum quadam die*), kdy kněžna Libuše Čechům zjevila, kde si mají vystavět hrad Prahu, z jehož zdí v budoucnu vzejdou dvě zlaté olivy (*auree ascendet olive*),³⁴ tedy dvojice zemských patronů svatý Václav se svatým Vojtěchem,³⁵ aby na sklonku Vratislavova života a vlády zabránily „válce více než občanské“, před níž krále marně varovala brněnská kněžna Wirpirk.³⁶

Dojemný proslov brněnské kněžny zapadal do souvislého řetězce pohrom, na jejichž počátek Kosmas upozornil strohou poznámkou, že dva týdny po Velikonocích vyhořel

²⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/35*, MGH SRG NS 2, s. 133.

²⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/50*, MGH SRG NS 2, s. 157.

²⁸ M. WIHODA, *Kosmas a Vratislav*, in: H. Krmíčková, A. Pumprová, D. Růžičková, L. Švanda (eds.), *Querite primum regnum Dei*. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové, Brno 2006, s. 367–380.

²⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/35*, MGH SRG NS 2, s. 131–133.

³⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/21*, MGH SRG NS 2, s. 112–113.

³¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/28*, MGH SRG NS 2, s. 122.

³² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/47*, MGH SRG NS 2, s. 154.

³³ A. KOLÁŘ, *Kosmovy vztahy k antice*, Sborník Filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě 3, 1924, s. 21–99; L. ŠVANDA, *K recepci antiky v Kosmově kronice*, SPFFBU N14, 2009, s. 331–340.

³⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I/9*, MGH SRG NS 2, s. 18–19.

³⁵ *Cosmas of Prague, Chronica Boemorum*, ed. by Bretholz and Weinberger, I.9, pp. 18–19.

³⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/45*, MGH SRG NS 2, s. 151.

chrámový okrsek na Pražském hradě.³⁷ Hned v následujících řádcích nechal Kosmas krále vytáhnout k Brnu, kde se dostaly ke slovu snad všechny myslitelné vášně, takže ústřední zápletku zdánlivě vzdálený požár sídla zemských patronů a svatých mučedníků Víta, Václava a Vojtěcha ve skutečnosti ohlašoval blížící se temné časy. A aby nikdo nezůstal na pochybách, kde hledat viníka, svatovítský děkan zdůraznil, že se Vratislav rozhněval na bratra Konráda, kterému měl za zlé, že se ujal sirotků po Otovi Olomouckém, jež on sám zbavil otcovského dědictví. S předními země se proto vydal k Brnu veden hříšným úmyslem odstranit i posledního ze sourozenců a nejspíš by uspěl, kdyby se k běhu událostí nepřipletl pražský vilik Zderad. Ten ve slepé nadutosti urazil Vratislavova syna Břetislava, jenž tajně požádal o radu strýce Konráda, který mu vyložil, že se za všemi nepravostmi skrývá právě otcův důvěrník.³⁸

Noční schůzka připravila půdu pro druhé dějství, jež započalo vraždou králova rádce Zderada. Kosmas opět neskryl podrobnostmi, nicméně výpad skryté zálohy notně připomíná neblahý konec statečného Benedy. Jen dvořana Kukatu nahradili Lubomírovi synové Držikraj s Nožislavem a Olenův syn Borša a Břetislav nemřstil Zderadovy do tváře výčitky, nýbrž rukavici. Ale především. Veřejně, před zraky celého tábora provedený útok neměl daleko k popravě a k zemi přibité tělo bylo varováním, jemuž Vratislav, na rozdíl od požárem zpusťšené svatovítské baziliky, rozuměl více než dobře. Nadto a s rostoucí obavou sledoval, že mnozí z předáků měli pro synův čin slova chvály a že se větší část vojska přesunula za jakýsi vršek.³⁹ Tehdy se v ležení měla objevit Konrádova manželka Wirpirk a před shromážděnými předáky králi vytkla, že bez příčiny napadl mladšího bratra, jemuž dluží ochranu (*cui debeas esse tutela*), a že odírá sebe sama, neboť mu beztak náleží vše, co mají a užívají jeho blízcí. Závěrem Vratislava vyzvala, aby již více netrestal svou zemi, čímž pohnula přítomné k slzám a samotného krále k slibu, že bratra Konráda i vzpurného syna Břetislava přijme polibkem míru a ve svazku pokoje (*in osculo sancto et in vinculo pacis*).⁴⁰

[Obr. PCK 03]

Veřejná přísaha došla svého naplnění před Brnem, nicméně Vratislav chápal smírčí polibek jako vnucený a synovi také po straně oznámil, že se ještě ukáže, kdo bude mít poslední slovo. Řekl patrně víc, než zamýšlel, neboť Břetislav si prý uvědomil, že mír byl uzavřen v nouzi a nikoliv ze srdce a ustoupil proto se zbytkem nespokojenců do východních Čech. Tísňený Vratislav obratem prohlásil bratra za přímého nástupce, a jakmile získal slib

³⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/43*, MGH SRG NS 2, s. 148.

³⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/43*, MGH SRG NS 2, s. 148–150.

³⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/44*, MGH SRG NS 2, s. 150–151.

⁴⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/45*, MGH SRG NS 2, s. 151–153.

předáků, že stolec připadne Konrádovi, začal chystat odplatu. Nyní již dvojnásob zrazenému Břetislavovi ale přispěchali na pomoc předáci,⁴¹ a přestože „nejhoršímu zločinu od založení Prahy“, zabránilo milosrdenství svatého Václava a svatého Vojtěcha, jeden nepřestal podezírat druhého.⁴² Nakonec se Břetislav uchýlil ke dvoru uherského krále Ladislava, kde byl přijat s poctami, zatímco jeho věrní se mohli usadit v okolí Bánova.⁴³

Šesti kapitolami sevřenou historii⁴⁴ spojuje postava stárnoucího tyрана, který přivedl společenství Čechů na práh zkázy. Takto asi zněl Kosmův vzkaz čtenářům, jejichž pozornost ovšem narušovaly souběžně rozvíjené zápletky, nejasnosti a protimluvy. Zderadova vražda měla být připravena za tmavé noci (*nocte autem sub opaca*),⁴⁵ kterou Kosmas obvykle vnímal jako rejdiště pochybných sil. Rádcova smrt prý potěšila všechny (*omnes*), náklonnost však měla Břetislavovi vyjádřit pouze větší a statečnější část vojska (*maior pars exercitu et forcior bello*),⁴⁶ případně mládež jeho věku a údajně většina v boji ráznějších a statečnějších předáků (*par etas iuvenum et maior pars procerum, manu quidem promptiores et bello forciores*).⁴⁷ Velkorysostí se vyznačoval rovněž Kosmův přístup k počtům, v nichž viděl účelnou zkratku. Pokud se tedy zmínil, že se u Rokytky sešly tři tisícovky vzbouřenců, měl zřejmě na mysli „nemálo“,⁴⁸ a pokud dva tisíce z nich následovaly Břetislava do Uher, nejspíš chtěl říci, že mu „většina“ zachovala věrnost,⁴⁹ čímž bohužel poněkud zastřel vážnost a podstatu sporu, kterému přitom na stránkách Kroniky přiznal osudové místo.

Drobné trhlinky poznamenaly i Kosmou stvořeného krále Vratislava, jenž měl trýznit svěřenou zemi a zanedbávat vladařské povinnosti, nicméně zároveň si vážil rad starších země a posvátnou přísahou všech předáků (*congregat terre maiores natu atque corroborat omnium sacramento comitum*) nechal uznat nástupnická práva mladšího bratra Konráda.⁵⁰ Ale nebyl by to Kosmův Vratislav, kdyby soustavně nepromýšlel zákeřné pletichy, za což jej stihl Boží hněv a vzápětí spravedlivý trest. Uprostřed léta 1091 mu odepřel poslušnost prvorozený Břetislav, v jehož stopách váhavě vykročil lid (*populus*) se všemi knížaty (*omnes principes*).⁵¹

⁴¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/46*, MGH SRG NS 2, s. 153.

⁴² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/47*, MGH SRG NS 2, s. 154–155.

⁴³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/48*, MGH SRG NS 2, s. 155.

⁴⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/43–II/48*, MGH SRG NS 2, s. 148–155.

⁴⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/43*, MGH SRG NS 2, s. 149.

⁴⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/44*, MGH SRG NS 2, s. 151.

⁴⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/47*, MGH SRG NS 2, s. 154.

⁴⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/46*, MGH SRG NS 2, s. 153.

⁴⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/48*, MGH SRG NS 2, s. 155.

⁵⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/46*, MGH SRG NS 2, s. 153.

⁵¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/47*, MGH SRG NS 2, s. 155.

Nejbolestnější ránu však Vratislav utrpěl 11. srpna, kdy náhle skonal (*inmatura preventus est morte*) nešetrně protežovaný Boleslav.⁵²

Zlomila snad krále smrt milovaného syna a po naléhání královny Svatavy možná i přímého dědice (?), že před Brnem veřejně a pod přísahou potvrdil Konrádova nástupnická práva? A proč potom bratrovi odkázal toliko stolec a české knížectví (*solium ac Boemie ducatum*)? Vymínil si císař Jindřich IV., že koruna zůstane soukromou poctou, nebo se Vratislav setkal s natolik výrazným odporem předáků, že mnohou obětí vykoupený titul raději sám prohlásil za nepřenosný? Nevíme, byť lehkost, s níž Kosmův Vratislav náhle rozpoznal nedotknutelné hodnoty knížecích Čech, nepůsobí zcela přesvědčivě. Jako by pád Vratislavova království nestál za kloudnou zmínku...

Bud' sbohem čtenáři milý

Nevybíravými odsudky stíhaný Vratislav opustil kroniku 14. ledna 1092 a spolu s ním zmizela v nenávratnu královská koruna, jejíž ztrátu Kosmas přešel mlčením. Zadržela jeho ruku náhoda nebo jednoduše usoudil, že by měla upadnout v zapomenutí? A pokud se zřekl role zasvěceného průvodce, učinil tak proto, že domácím zvyklostem neznámou „tretku“ pokládal za průsečík dynastických svárů? Proč ne. Královská hodnost se skutečně mýjela s tradicemi knížecích Čech a mohla tedy být příčinou neshod, jež Kosmas vnímal jako hrozbu pro sakrální, na úsvitu dějin a práva vyhlášené pořádky, které daly vzniknout obci Čechů.⁵³

Podle Kosmy žili první obyvatelé země v prospěšné chudobě, a když začali toužit po majetku, skončil zlatý věk blaženosti a ze vzájemných křivd a závisti se zrodila doba soudců. Mezi nimi vynikal jistý Krok, který se těšil takové úctě, že lid povolal na soudcovský stolec i jednu z jeho dcer, věšteckým darem obdařenou Libuši. Po čase se však ohradil jakýsi vážený muž, že všechny národy mají vládce a že jen Čechové naslouchají ženským právům. Dotčená Libuše proto dala lidu na vědomí, že si může vybrat knížete a že zvolence přijme za manžela s výhrůžným dovětkem, že se napříště bude soudit železnou metlou. Shromážděný dav ovšem nerozumně trval na svém, a tak byl vládcem provolán oráč jménem Přemysl, který po mírném zdráhání přijal odznaky knížecí moci, aby zemi a její lid spoutal zákonem.⁵⁴

Kosmas vyhradil zvláštní místo proslovu, v němž Libuše Čechům zjevila, co je vlastně čeká. Nejprve zazněla výčitka, že čestný muž se vzdá svobody leda s životem a že by měl neznaný lid vědět, jaká jsou knížecí práva (*iura ducis*). Že si může vybrat vládce podle libosti,

⁵² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/43*, MGH SRG NS 2, s. 148–149.

⁵³ D. TŘEŠTÍK, *Mýty kmene Čechů (7.–10. století). Tři studie ke „starým pověstem českým“*, Praha 2003, s. 101–167.

⁵⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I/3–I/9*, MGH SRG NS 2, s. 7–21.

ale že povýšené není možno lehce sesadit, neboť kníže pošle jedny do žaláře, jiné na šibenici, a pakliže se mu zlíbí, z některých udělá sluhy, z jiných sedláky, poplatníky, výběřčí, katy, biřice, kuchaře, pekaře nebo třeba mlynáře. Bez rady a vůle starších si může ustanovit setníky, šafáře, žence, kováře, kožešníky a ševce, ze stád skotu a koní si vybere nejlepší kusy a vše, co je dobrého na polích, lukách a vinicích, obrátí ve svůj prospěch.⁵⁵

Pochmurnými tóny proložená věštba náležela do svazku pověstí, jež Kosmas zachytil podle bájného vyprávění starců (*senum fabulosa relatio*).⁵⁶ Zdá se však, že nebyl jen trpělivým posluchačem, nýbrž rovnou spolutvůrcem, neboť Libušinu „řeč“ upravil podle První (Samuelovy) knihy královské,⁵⁷ která popisovala, jak starší Izraele požádali stárnoucího soudce Samuela, aby na stolec dosadil krále tak, jako je tomu u jiných národů. Zaskočený Samuel se obrátil na Hospodina, jenž mu odpověděl, že by měl pošetilé prosbě vyhovět, ale že by měl všechny důrazně varovat. Zejména by měl reptaly upozornit, že právo krále (*ius regis*) obnáší vládu nad vším a všemi. Že synové Izraele budou bez milosti zařazeni do panovníkova vozatajstva a z dcer se stanou mastičkářky, kuchařky a pekařky. Jiné král pověří orbou a sklizní, najmenej tisíčníky a setníky, zmocní se polností, vinic a olivových hájů, ze zbytku bude vybírat desátky a v den, kdy do poddanství uvržený lid začne úpět, on, Hospodin, mu neodpoví.⁵⁸ Jak ale vyplynulo z dalšího výkladu, Izraelité přesto zavrhli Hospodina⁵⁹ a nadále toužili po králi, který by je soudil a vedl do válek,⁶⁰ což nemohlo zůstat a nezůstalo bez trestu.⁶¹ Přirozený (boží) řád byl věcem navrácen teprve v okamžiku, kdy Všemohoucí zasáhl do královského práva a učinil tak z krále svého poslušného a věrného služebníka.⁶²

Svatovítský děkan citoval Samuleovo proroctví přesným způsobem.⁶³ Přeskočil pouze Čechům neznámé olivovníky a vozataje a neznámo proč si ze Starého zákona vybral volání po vládci a nikoliv již následné rozhřešení. Osvojil si snad augustinovskou představu, která spojovala panovnickou moc s lidskou nedokonalostí a pýchou? A jak se potom stavěl k potomkům legendárního Přemysla Oráče? Měli být nástrojem, jímž Bůh trestal nerozumné

⁵⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I/5*, MGH SRG NS 2, s. 14–15.

⁵⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I*, MGH SRG NS 2, s. 3.

⁵⁷ J. P. CZUMPELIK, *Eine Anmerkung zur Kritik des Cosmas*, MVGD 52, 1914, s. 358–364.

⁵⁸ 1 Sm 8/4–8/18.

⁵⁹ 1 Sm 8/7.

⁶⁰ 1 Sm 8/19–8/20.

⁶¹ 1 Sm 15; 28.

⁶² Dt 17/14–17/20; 1 Sm 10/25.

⁶³ Obdobně M. BLÁHOVÁ, *Stát a vláda státu v pojetí kronikáře Kosmy*, in: I. Panic, J. Sperka (eds.): *Średniowiecze polskie i powszechnie 2*, Katowice 2002, s. 115–137, zde s. 121–123.

Čechy za prvotní hřích, nebo se svatovítský děkan zapojil do učených disputací o legitimitě vlády knížat a králů?⁶⁴

Kronika Čechů vznikala v letech, kdy se na říšských knížecích dvorech přetřásaly podmínky wormského konkordátu z roku 1122, a právě zápas o církevní svobody, který v provinčních českých poměrech obnášel ústrky, jichž se měl na pražském biskupu Jaromírovi dopustit jeho bratr Vratislav, údajně ovlivnil i dikci rozhodujících kapitol Kosmova díla.⁶⁵ Zlomyslné intriky před Dobenínem, kde se kníže pokoušel Čechům vnutit kaplana Lance,⁶⁶ a nepravosti páchané na církvi (*ecclesie iniusticiam*), které Jaromíra přesvědčily, že spravedlnosti se může dovolat jedině v Římě,⁶⁷ skutečně nevylučují, že svatovítský děkan sledoval boj o investituru s upřímným zájmem. Znamená to však, že sdílel postoje a hodnoty kuriální strany, v jejichž duchu přepracoval Libušinu řeč do nové, dobově aktuální podoby? **[Obr. PCK 04]**

Papežské listy směřovaly do různých koutů Evropy a v záplavě mravoučných úvah samozřejmě nemohly chybět obecněji laděné sentence, které se vyjadřovaly k původu světské moci. Nemálo z nich odkazovalo na její božský původ, ale papež Řehoř VII. našel zalíbení v První knize královské.⁶⁸ Samuelova prorocství se dovolával také 15. března 1083, kdy metckému biskupu Heřmanovi nechal vzkázat, že králové a knížata povstali z odpadlíků, kteří pyšně zavrhli víru v Boha a loupežemi, věrolomnostmi, vražděním a zločiny si vymohli vládu nad sobě rovnými, hnáni přitom nesnesitelnou lačností a padlým knížetem vezdejšího světa, samotným ďáblem.⁶⁹

Nejeden kuriální list mohl Kosmas znát z Lutychu, kde se mohl dostat také k souboru ravennských falz, jímž o sobě dali vědět teologové a znalci Písma v císařských službách.⁷⁰ K pontifikátu papeže Lva VIII. (963–965) hlásící se Velké privilegium (*Privilegium maius*) spatřovalo ve volbě lidu důkaz, že královská moc vzešla z neodvolatelné společenské

⁶⁴ D. TŘEŠTÍK, *Kosmovo pojetí přemyslovské pověsti*, ČL 52, 1965, s. 305–314; TÝŽ, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepiscství a politického myšlení*, Praha 1968, s. 166–183.

⁶⁵ V. NOVOTNÝ, *České dějiny I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, Praha 1913, s. 113–349.

⁶⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/22–II/24*, MGH SRG NS 2, s. 113–117.

⁶⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/41*, MGH SRG NS 2, s. 146.

⁶⁸ *Gregorii VII Registrum*, MGH Epp 2/1, s. 163–165, č. II/30; s. 221–222, č. II/66; s. 237–238, č. II/75; s. 248–250, č. III/4; s. 256–259, č. III/7; s. 289–292, č. IV/1; s. 293–297, č. IV/2; s. 310–311, č. IV/11; s. 334–336, č. IV/23; s. 336–338, č. IV/24; s. 343–347, č. IV/28; MGH Epp 2.2, s. 411–412, č. VI/10; s. 412–413, č. VI/11; s. 479–487, č. VII/14a; s. 489–491, č. VII/17; s. 502–505, č. VII/24; s. 535–536, č. VIII/15; s. 544–563, č. VIII/21; s. 600–601, č. IX/20; s. 622–627, č. IX/35.

⁶⁹ *Gregorii VII Registrum*, MGH Epp 2/2, s. 544–563 (zde s. 552), č. VIII/21.

⁷⁰ K. JORDAN, *Der Kaisergedanke in Ravenna zur Zeit Heinrichs IV. Ein Beitrag zur Vorgeschichte des staufischen Reichsidee*, DA 2, 1938, s. 85–128.

smlouvy,⁷¹ a protože jeden z opisů se prý v pozdějších letech dostal do Prahy, logický závěr zněl, že se z kroniky neozývá slovník gregoriánské, nýbrž císařské strany.⁷²

Na vratkých předpokladech sklenutý závěr se snažil rozptýlit podezření, že svatovítský děkan pokládal charismatickou dohodu mezi Čechy s Přemyslem Oráčem za přežitek a z titulu oddaného stoupence emancipačních myšlenek napadal domácí pořádky. Podle všeho zbytečně. Věcné shody sahají pouze k obecnostem, přesněji k První knize královské, což z Kosmy nedělá obhájce církevních svobod. Platí spíše opak, neboť jediná, reformám zasvěcená kapitola, velebila probošta Marka, který se zasloužil o menzu a příjmy řeholníků při kapitule svatého Víta.⁷³ Obdobně není známo, že by Kosmu výrazněji dojímal osud biskupa Jaromíra. Posmrtně jej sice nazval drahokamem mezi duchovními a hvězdou všech Čechů (*gemma sacerdotum, cunctorum lux Boemorum*)⁷⁴ a chválou nešetřil ani v nekrologu,⁷⁵ nicméně když Jaromír zběhl ze studií, přirovnal jej Kosmas k starému odpadlíku Juliánovi,⁷⁶ drsně pranýřoval jeho nadutost,⁷⁷ lehkomyšlný přístup k svěřenému úřadu,⁷⁸ návaly zuřivosti⁷⁹ a obtížně zvládanou ješitnost.⁸⁰ Bez zábran se vyjádřil v komentáři k roku 1090, kdy vypukla další z různic mezi králem a biskupem. Podle Kosmy vše způsobila žalostně shodná povaha obou aktérů. Jednoho měla pokoušet touha po slávě, druhý podléhal domýšlivosti. První neměl bratra za sobě rovného, druhý se domníval, že je krácen ve svých právech. Jeden chtěl být nadřizený, druhý se nemínil podřizovat. Jeden vystupoval jako král, druhý se rozhodl, že bude naslouchat pouze císaři, takže Vratislavovi často chyběl biskup, který by mu o svátcích vsadil na hlavu korunu.⁸¹

Zdrženlivý poměr svatovítského děkana k biskupu Jaromírovi a boji o investituru obecně nás vrací k otázce, proč k nám ze zásadního, doslova konstitutivního článku přemyslovské mytologie promlouvá starozákonní soudce Samuel? Kosmas přece vládnoucí dynastií neodmítal a jím stylizovaná přísaha na stadickém oraništi zněla jednoznačně: Přemysl Oráč byl slavnostně prohlášen za jediného pána, knížete, soudce, správce a ochránce (*te ducem, te iudicem, te rectorem, te protectorem, te solum nobis in dominum eligimus*).⁸² Stali

⁷¹ MGH Const I, s. 667–674, č. 499.

⁷² D. TŘEŠTÍK, *Kosmovo pojetí*, s. 310–311; TÝŽ, *Kosmova kronika*, s. 175–179.

⁷³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/26*, MGH SRG NS 2, s. 118–120.

⁷⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/41*, MGH SRG NS 2, s. 146.

⁷⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/42*, MGH SRG NS 2, s. 147–148.

⁷⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/18*, MGH SRG NS 2, s. 110.

⁷⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/30*, MGH SRG NS 2, s. 125.

⁷⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/25*, MGH SRG NS 2, s. 118.

⁷⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/27*, MGH SRG NS 2, s. 121.

⁸⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/33*, MGH SRG NS 2, s. 130.

⁸¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/41*, MGH SRG NS 2, s. 145–146.

⁸² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I/6*, MGH SRG NS 2, s. 16.

jsme se snad obětí jakési nedbalosti nebo se od počátku potýkáme s poněkud složitějším autorským záměrem?

Kosmův dialog se čtenářem probíhal v různých souřadnicích, ale důležitá nápověda by se mohla skrývat v založení Prahy, jímž jsou datovány dvě události. Nejprve „počátky práva“ v úvodních kapitolách první knihy, a poté „nejhorší zločin“, na který došlo v závěru druhé knihy. Sama kronika je ovšem rozdělena do tří knih, o nichž dějiny středověké latinské literatury soudí, že jsou jediným celkem.⁸³ Poněkud odlišné pocity však asi trápily svatovítského děkana, protože jinak by před třetí knihu nevsunul omluvu (*apologia*), v níž se vyznal, že z Boží milosti splnil vše, co slíbil a že by o současnosti raději pomlčel, kdyby jej hrozba pomluvy, že nadbíhá mocným, nepřiměla změnit názor.⁸⁴ Třetí knize nadto nechybí jen předmluva, nýbrž i závěr. Ten by se měl překrývat se smrtí knížete Vladislava I. a 12. dubnem 1125 (*Sit libri finis, nostri ducis est ubi finis*),⁸⁵ nicméně kniha v dnes známém rozsahu zahrnuje rovněž první půlrok Soběslavy vlády.⁸⁶ Co nám tedy Kosmas odkázal?

Vzájemnou provázanost celého díla dokládají porůznu roztroušené křížové odkazy. Na svou přítomnost (*cum nostris temporibus*) Kosmas poukázal v první knize, v níž všechny ujistil, že se o ničemnostech dvorského povýšence Vacka doslechnou na patřičném místě (*in suo loco*), tedy v třetí knize.⁸⁷ Na patřičném místě hodlal probrat také osudy čtyř synů krále Vratislava, jejichž narození připomněl ve druhé části,⁸⁸ aby si v jedné z posledních kapitol třetí knihy zavzpomínal, kterak v úvodu první knihy vročil začátky svého snažení do časů knížete Vladislava a pražského biskupa Heřmana.⁸⁹

Rozsahem skromný soubor bezděčných poznámek na okraji asi nelze přeceňovat, nicméně dikce příslušných vsuvek prozrazuje, že je do textu vložil právě Kosmas.⁹⁰ Proč ale v předmluvě k třetí knize hořekoval, že k historii, již on sám pokládal za uzavřenou, musel po naléhání a prosbách připsat další stránky?⁹¹ A proč na poslední řádky druhé knihy umístil verše, v nichž požádal Múzu, aby zastavila svůj krok a on mohl dát milému čtenáři sbohem

⁸³ J. NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000, s. 67–73; TÁŽ, *Die lateinische Literatur des Mittelalters in Böhmen*, Köln/Weimar/Wien 2007 (Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte A: Slavische Forschungen 59), s. 76–83.

⁸⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum III*, MGH SRG NS 2, s. 159–160.

⁸⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum III/58*, MGH SRG NS 2, s. 237.

⁸⁶ M. WOJCIECHOWSKA, *Ze studiów nad rękopisami Kosmasa*, SH 5, 1957, s. 5–20.

⁸⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I/35*, MGH SRG NS 2, s. 63–64.

⁸⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/20*, MGH SRG NS 2, s. 112.

⁸⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum III/49*, MGH SRG NS 2, s. 237.

⁹⁰ V. NOVOTNÝ, *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag. Unter Mitarbeit von W. Weinberger herausgegeben von Bertold Bretholz*, ČMM 48, 1924, s. 250–265, zde s. 255–259.

⁹¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum III*, MGH SRG NS 2, s. 159–160.

(*lector amice valet*)?⁹² Není tomu tak proto, že příběh, který měl Kosmas na mysli, dospěl k zamýšlenému vrcholu v létě 1091, kdy zásah světců uchránil Čechy před „nejhorším zločinem od založení Prahy“? Shodně stylizované předmluvy k první a druhé knize, návodná douška v závěru první knihy, jež ohlašovala výpovědi hodnověrných očitých svědků v druhé knize,⁹³ a veršiky, v nichž se Kosmas na konci druhé knihy rozžehnal se svým publikem, skutečně připouštějí, že si ideový rozměr díla vystačil s prvními dvěma knihami.⁹⁴

Přidržíme-li se myšlenkově sevřeného půdorysu prvních dvou knih,⁹⁵ potom je zjevné, že si Kosmas nedokázal představit smysl českých dějin bez charismatické smlouvy, kterou na počátku práva uzavřeli svobodní Čechové s legendárním Přemyslem Oráčem. K písařskému pulťíku jej ovšem na sklonku života přivedly vleklé dynastické sváry, jejichž příčinu spatřoval v neúctě k tradicím. Po boku a ústy soudce Samuela proto varoval před vzpourou proti Hospodinovi a přirozenému řádu věcí, aby ve druhé knize mohla vyniknout zvrácená povaha knížete Vratislava, jenž malicherné touze po slávě a královském majestátu obětoval starobylé, posvátnou dohodou nastolené zvyklosti a přivedl obec Čechů na pokraj zkázy. A tak se zrodil démon knížecího věku, Kosmův Vratislav.⁹⁶

Kronika Čechů je protkána zápletkami dnů všedních a svátečních, jejichž svorník Kosmas našel v sakrální, volbou knížete obnovované smlouvě mezi společenstvím Čechů a potomky bájněho Přemysla Oráče. Z mýtických dob vycházela dějová linka, která v jediném smělém oblouku propojila „úsvit práva“ s vládou knížete a krále Vratislava a posléze „nejhorším zločinem od založení Prahy“, přičemž svatovítský děkan vynaložil všechno um a důvtip, aby prokázal, že pražský stolec připadl tyranovi, pro jehož hanebné skutky Čechové ztratili náklonnost zemských patronů, svatého Václava a svatého Vojtěcha. A protože samolibý vládce nedbal na varovná znamení a nadále stavěl osobní prospěch nad potřeby země, vnesl mezi lid zmatek a nejistotu, z nichž vzápětí vyrašily bolestné domácí rozbroje a „válka více než občanská“.⁹⁷

⁹² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/51*, MGH SRG NS 2, s. 159.

⁹³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum I/42*, MGH SRG NS 2, s. 79–80.

⁹⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum Einleitung*, MGH SRG NS 2, s. XXII–XXVI.

⁹⁵ V. HRUBÝ, *Na okraj nového vydání Kosmovy kroniky*, ČMM 49, 1924, s. 371–384, zde s. 375–384.

⁹⁶ M. WIHODA, *Die Herrschaftslegitimation im böhmischen Fürstentum des 11. Jahrhunderts. Kontinuität und Wandlungen*, in: P. Rychterová, S. Seit, R. Veit (eds.), *Das Charisma. Funktionen und symbolische Repräsentationen*, Berlin 2008 (Beiträge zu den Historischen Kulturwissenschaften 2), s. 385–404.

⁹⁷ P. KOPAL, *Král versus kníže? Idea panovnické moci v Kosmově kronice*, in: M. Wihoda, L. Reitinger (eds.), *Proměna středověčného Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*, Brno 2010 (Edice Země a kultura ve střední Evropě 14), s. 359–371.

Pevnými tahy Kosmova pera stvořený Vratislav, který se podobal spíše zrádné lišce, či pomstychtivému medvědovi, než ctnostmi obdařenému potomku Přemysla Oráče,⁹⁸ pronikl do paměti přemyslovských Čech s pozoruhodnou lehkostí a můžeme se jen dohadovat proč. Na počátku 12. století přece nemohlo být žádným tajemstvím, že první král Čechů nebyl bázlivým ničemou, nýbrž vlivným říšským knížetem, jehož si předcházeli sousedé, císařský dvůr i římská kurie. Zmocnil se snad sněmu Čechů, tedy zemské reprezentace, pocit marnosti, že při zpětném pohledu na trosky Vratislavova státnického díla přijal Kosmovy smyšlenky za své?

Patnáct známých opisů Kroniky, výzdoba znojemske rotundy Panny Marie,⁹⁹ ale třeba i okruh pokračovatelů¹⁰⁰ naznačené představě neodporuje a můžeme-li soudit, pouze vyšehradská kapitula, pro niž Vratislav zůstával otcem zakladatelem, měla potřebu hájit jeho památku. Nejen že jeden ze zdejších kanovníků vložil do Kroniky rozsáhlou vsuvku, ve které velebil zbožnost a zásluhy krále Vratislava, nýbrž z Kosmova výkladu vyloučil většinu kritických výtek, když opis dovedl jen k Vratislavově korunovací roku 1086.¹⁰¹ Vlažný, či přesněji odmítavý Kosmův poměr ke koruně a království přiměl k zamyšlení rovněž svatovítského kanovníka Vincencia, jenž si v šedesátých letech 12. věku předsevzal, že vylíčí slavné skutky (*opera gloriosa*) druhého českého krále Vladislava a jeho blízkých.¹⁰² Proto nemohl ideově navázat na Kosmovu kroniku a raději ony královy činy (*gesta regalia*) zaznamenal ve svébytném, memoárům se blížícím letopise.¹⁰³

Docela jinak přistupovali ke Kosmovu odkazu na Sázavě,¹⁰⁴ nebo v Třebíči,¹⁰⁵ kde se spokojili s místně vázanými přípisky. O změně neuvažovali ani ve svatovítské kapitule, kde byla Kronika doplňována průběžnými přípisky a postupně dovedena do počátku 14. století,¹⁰⁶

⁹⁸ V tomto smyslu již R. ANTONÍN, *Ideální panovník českého středovku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha 2013 (Edice Česká historie 28), s. 241–245.

⁹⁹ M. WIHODA, *Morava v době knížecí*, s. 278–282.

¹⁰⁰ M. BLÁHOVÁ, *Dějepisectví v českých zemích přemyslovského období*, in: J. Dobosz (ed.), *Przemysłidzi i Piastowie – twórcy i gospodarze średniowiecznych monarchii. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 5–7 maja 2004 roku*, Poznań 2006, s. 107–139.

¹⁰¹ M. BLÁHOVÁ, *Založení vyšehradské kapituly ve středověké historiografii*, in: *Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla*, Praha 2001, s. 13–31.

¹⁰² M. BLÁHOVÁ, *Das Werk des Prager Domherrn Vincentius als Quelle für Italienzüge Friedrich Barbarossa*, *Civis. Studi e testi* 16, 1992, s. 149–172.

¹⁰³ A. KERNBACH, *Vincenciova a Jarlochova kronika v kontextu svého vzniku. K dějepisectví přemyslovského období*, Brno 2010 (Knižnice Matice moravské 28), s. 11–30.

¹⁰⁴ M. BLÁHOVÁ, *Sázavské dějepisectví*, in: P. Sommer (ed.), *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Praha 2006, s. 171–188.

¹⁰⁵ M. BLÁHOVÁ, *Funkce a pramenná hodnota pamětních zápisů středověkých církevních institucí. Tak zvaná zakládací listina kláštera Třebíčského*, in: L. Jan, P. Obšusta (eds.), *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči*, Brno 2002 (*Disputationes Moraviae* 3), s. 97–110.

¹⁰⁶ M. BLÁHOVÁ, *Druhé pokračování Kosmovo*, SH 21, 1974, s. 5–37.

přestože kanovníci nemohli nevědět, že od roku 1198 Přemyslovcům náležel královský titul. A jakkoliv mnohé narážky a souvislosti mohly být v proměnách času zapomenuty nebo pochopeny jinak,¹⁰⁷ obraz despoty a zákeřného krutovládce putoval českým historickým myšlením v podstatě beze změn. V dlouhém stínu různých poklesků a vin tak utonulo i Vratislavovo království, které bylo Kosmou shledáno zbytečným, ne-li rovnou škodlivým. Náhradou však svatovítský děkan předložil silný, nadčasovými hodnotami vyztužený příběh, jímž dokazoval, že politicky jednající obec (*gens*) spojuje charismatická, na stadickém oraništi složená přísaha a že zemské pořádky vyrůstají z práva, na jehož nalézání se rovným dílem podílejí vládnoucí knížata z rodu Přemysla Oráče a zástupcové svobodných Čechů. Oběma stranám pak vzkázal, že blaho obce není nutno hledat ve zhoubných novotách, mezi něž zařadil královskou korunu, nýbrž v osvědčených ctnostech knížecích Čech. A jak se zdá, přinejmenším Vratislavovi synové si jeho slova vzali k srdci...

¹⁰⁷ M. NODL, *Pozdně středověká transformace Kosmova mýtu o počátcích práv a zákonů kmene Čechů. Kronikáři dvorského okruhu, Maiestas Carolina, Ondřej z Dubé a Viktorin Kornel ze Všehrd*, in: M. Nodl, M. Wihoda (eds.), *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku*, Praha 2007 (CMP 9), s. 189–207.